

CUPRINS

Cuvânt-înainte	11
Introducere	13
Capitolul I. DE CE EXISTĂ RĂU ÎN ACEASTĂ LUME, CEA MAI BUNĂ DINTRE TOATE LUMILE POSIBILE?!	25
I.1. Abordare ontologică: Creație și libertate	27
I.2. Si Deus est, unde malum. Teodicee și morală.....	35
I.3. De ce există rău în această lume?!	37
Capitolul II. DE LA PUTEREA VOINȚEI LA VOINȚA DE PUTERE	40
II.1. Este facultatea voinței cauza răului în lume?!	40
II.2. Abordarea voinței, între psihologie și filosofie	46
II.3. De la voința de a trăi la voința de putere în lumea actuală.....	50
Capitolul III. ÎNTRE LIBERTATEA METAFIZICĂ ȘI LIBERTATEA POLITICĂ	55
III.1. Libertate și libertăți	55
III.2. Este libertatea cauza răului?	59
Capitolul IV. ÎNCOTRO FILOSOFIA, ASTĂZI?	65
IV.1. La ce poate servi filosofia astăzi?	68
IV.2. Cum poate filosofia schimba societatea?.....	70
Capitolul V. CE POATE ÎNSEMNA DREPTATEA ÎNTR-O LUME NEDREAPTĂ?	75
V.1. Dreptate și nedreptate	75
V.2. De la teoria dreptății a lui Jh. Rawls la injustiția actuală	79

Capitolul VI. EXISTĂ DREPT FĂRĂ ETICĂ?	86
VI.1. Relația între drept și morală în filosofie	88
VI.2. Dreptul și natura umană. Cum se poziționează astăzi dreptul în raport cu etica?!	92
Capitolul VII. O POSIBILĂ ABORDARE TRANSDISCIPLINARĂ A EXPANSIUNII TEHNOLOGICE ACTUALE	98
VII.1. Epistemologia modernă și tehnologia actuală	100
VII.2. Minteă umană, între știință și tehnologie.....	103
VII.3. Absolutizarea tehnologiei și pierderea libertății umane.....	106
Capitolul VIII. PANDEMIA DE COVID 19: UN RĂU PLANETAR	110
VIII.1. Coronavirus: boala secolului XXI	114
VIII.2. Cum va arăta lumea după coronavirus?	117
Capitolul IX. CONȘTIINȚĂ ȘI DESTIN	120
IX.1. Conceptul de destin: de la mitologie la filosofie	122
IX.2. Destin și istorie	124
IX.3. Determinismul divin și liberul-arbitru.....	128
Capitolul X. CUNOAȘTEREA CELUILALT	131
X.1. Este posibilă comunicarea între conștiințe?	133
X.2. Limitele și dificultățile comunicării	137
Capitolul XI. ESTE MOARTEA CEL MAI MARE RĂU?!	141
XI.1. Moartea din perspectivă filosofică	142
XI.2. Este moartea un rău sau o revelație?!	146
XI.3. Există consolare în fața morții?!	151
Capitolul XII. NEVOIA DE SENS ÎNTR-O LUME FĂRĂ SENS	155
XII.1. Înțelegerea sensului vieții, astăzi	155
XII.2. Fericirea ca sens al vieții omului	158

XII.3. Unde putem găsi sensul existenței?!	160
Capitolul XIII. DE CE EXISTĂ CEVA MAI DEGRABĂ DECÂT NIMIC?!	163
XIII.1. De ce există această lume, „cea mai bună dintre toate lumile posibile?!”	164
XIII.2 De ce există omul?!	166
Capitolul XIV. EXISTĂ FERICIRE ÎN ACEASTĂ LUME?	171
XIV.1. FERICIREA – problemă filosofică	172
XIV.2. Este fericirea o problemă de etică?	175
XIV.3. Fericire și realitate	178
XIV.4. Unde putem găsi fericirea astăzi?	180
Capitolul XV. DE LA IUBIREA DIVINĂ LA IUBIREA OMENEASCĂ	182
XV.1. Filosofia iubirii în lumea actuală	182
XV.2. Ce este iubirea?	184
XV.3. De la iubirea divină la dragostea omenească	186
Capitolul XVI. DE CE A FOST CONDAMNAT IISUS?	191
XVI.1. Universalitatea Lui Iisus	191
XVI.2. De ce Îl iubim atât de mult pe Iisus?	194
XVI.3. Condamnarea lui Iisus: un Rău istoric	196
Capitolul XVII. DE LA ANXIETATE LA ATARAXIE	205
XVII.1. Filosofia anxietății	206
XVII.2. Kierkegaard – filosoful anxietății	209
XVII.3. Anxietatea – cale înspre ataraxie	213
Capitolul XVIII. CUM PUTEM DOBÂNDI MÂNTUIREA ÎN ACEASTĂ LUME?!	216
XVIII.1. Este mântuirea salvarea în calea răului?	216
XVIII.2. Avem nevoie de suferință pentru a ne mântui?!	218
XVIII.3. Cum ne putem mântui?	220

Capitolul XIX. TIMPUL NOSTRU ȘI CONDIȚIA UMANĂ.....	223
XIX.1. Cum se raportează omul actual la timp.....	225
XIX.2. Ce înseamnă timpul, astăzi, pentru noi?	228
XIX.3. Există un timp românesc și un timp european?	234
Capitolul XX. LUMEA ACTUALĂ, ÎNTRE ADEVĂR ȘI EROARE	239
XX.1. Relația dintre adevăr și eroare	240
XX.2. Adevărul într-o lume a simulacrelor.....	242
XX.3. Cum se poate salva omul actual din eroare?.....	244
Capitolul XXI. GÂNDIREA UMANĂ ÎN LUMEA DE ASTĂZI, ÎNTRE MATERIE ȘI SPIRIT	247
XXI.1. De ce gândim?.....	247
XXI.2 Când gândește omul cu adevărat?	250
XXI.3. Aspecte ale gândirii umane în lumea actuală.....	253
Capitolul XXII. AGONIA EUROPEI SE REPETĂ!!!.....	258
XXII.1. Europa între Orient și Occident.....	258
XXII.2. Uniunea Europeană fără unitate!.....	262
XXII.3. Europa, astăzi, între război și pace.....	263
Bibliografie.....	267

Capitolul I

DE CE EXISTĂ RĂU ÎN ACEASTĂ LUME, CEA MAI BUNĂ DINTRE TOATE LUMILE POSIBILE?!

*„Mi se pare, câteodată, că nu suntem noi oamenii adevărați. Suntem un fel de schiță, o încercare pentru umanitatea care ar trebui să fie sau care va fi, poate, vreodată. Cel care ne-a făcut s-a gândit la altă umanitate și a pus până și în inimile noastre nostalgia altor forme de viață, mai reușite decât cele de azi. E bine să ne amintim că nu suntem decât drumul către altceva”.*³¹

*„Such as we know is false yet dread in sooth, Because the worst is ever nearest truth.”*³²

Interogația din titlu nu invită la o meditație asupra răului, ci mai degrabă asupra lumii actuale, în care asistăm la o exacerbare a răului, pe fondul unui deficit de moralitate, fără precedent în istorie. Cercetarea filosofică nu poate rămâne indiferentă la ceea ce se întâmplă, astăzi, peste tot, în lume: criză sanitară pe fondul unei pandemii parcă venite din neant, urmată de o criză economică ce a cuprins întreaga Planetă. Este firesc să ne întrebăm: încotro se îndreaptă omul actual, lumea căreia îi aparține?! Este un moment de mare răscruce în evoluția omului, care ar putea fi depășit printr-o trezire a conștiinței. Poate fi răul o probă a libertății noastre? Problematika răului aduce în analiză problema libertății și a teodiceei. Interogația de la care pornim în cercetarea noastră are ca filosofie de referință, pentru argumentare și explicație, concepția lui G.W. Leibniz

³¹ C. Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*, București, Humanitas, 1992, p. 84.

³² Byron, Lara, Cap.1[28,31], apud Ah. Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*, Cartea a doua, cap. 19, p. 236, trad. Din lb. germană de Radu Gabriel Pârvu, București, Humanitas, 2012.

din Teodiceea. Leibniz abordează problema în lumina următoarei teze: în fapt constatăm adesea că ceea ce numim noi răul (*le mal*) este condiția unui mare bine. Răul este necesar. Este o cauză a binelui. Cum putem eluda răul, astăzi, într-o lume desacralizată și aflată în agonie?! Răspunsul l-ar putea constitui reflecția lui G. Lipovetsky din *Amurgul datoriei* „Secolul XXI va fi etic sau nu va fi deloc”.³³

Faptul că în lume există rău nu este nicio taină. A existat dintotdeauna, de când există omul. Paradoxal este faptul că, astăzi, asistăm la o rafinare a răului, în sensul că modalitățile de manifestare sunt mai sofisticate, perverse și sunt menite să creeze confuzie, să genereze teamă, anxietate, neputință. Rafinamentul moral este disprețuit, iar binele este ridiculizat. Cumva exacerbarea răului se produce pe un fond de deficit de moralitate, de raționalitate, care, în opinia noastră, este expresia slăbiciunii voinței umane, în general. Este greu de acceptat, astăzi, într-o societate a cunoașterii, faptul că ignoranța, neștiința, este cauza principală a răului. Dar progresul științific și tehnologic nu este similar cu cel moral, atâta vreme cât omul actual și-a pierdut valorile spirituale, făcând din valorile materiale sensul existenței sale. Cumva, omul actual confundă scopul cu mijlocul, trăind în eroare, incapabil să acceadă la Adevăr. În goana după acumulare materială, într-o lume omnimercantilizată, nimeni nu ar fi gândit că Planeta se va opri la un moment dat. Dar iată că un virus venit de „nicăieri” a provocat și continuă să provoace sute de mii de decese, găsind o lume nepregătită și incapabilă să-l anihileze, în pofida progresului cunoașterii științifice actuale. Nici până în acest moment comunitatea internațională a specialiștilor nu a reușit să descopere antidotul la Coronavirus (COVID 19). Dimpotrivă, OMS lansează idei privind posibilitatea unui al doilea val, ceea ce menține nesiguranța și frica, lipsa de încredere, pe acest fond apărând multe speculații care nu fac decât să amplifice confuzia și să suprimе libertatea existențială a

³³ P. Singer, *Tratat de etică*, Iași, Ed. Polirom, 2006.

fiecăruia dintre noi. Natura mirării noastre care stă la baza acestui text rezultă, în chip evident, din nenorocirea și răul pe care le vedem în lume. Este greu să acceptăm proliferarea răului, când privim ordinea și desăvârșirea lumii fizice, deoarece considerăm că ceea ce a avut puterea de a crea așa ceva ar fi trebuit să poată evita și nenorocirea și răul.³⁴ Declanșarea pandemiei la nivelul întregii Planete a avut loc odată cu ivirea primăverii, anotimpul renașterii și al speranței. Natura și-a urmat nestingherită cursul, iar noi, cumva, am fost suspendați, fenomenologic vorbind, viața noastră fiind pusă între paranteze. Nu aș fi gândit niciodată că voi trăi să văd Parisul pustiu, Milano, Madrid, Roma, asemenea, imagini cu adevărat apocaliptice! „Răul, nenorocirea și moartea sunt cele care determină și sporesc mirarea filosofică; nu doar faptul că lumea există, ci mai degrabă faptul că e atât de abătută reprezintă un *punctum puriens* (punct iritant) al metafizicii, problema care neliniștește umanitatea într-o asemenea măsură, încât nici scepticismul, nici criticismul n-o pot calma.”³⁵ Problematika răului există în dezbaterea filosofică încă de la Socrate, dar teoretizarea acestuia a constituit o preocupare pentru filosofi precum Augustin, Toma d’ Aquino, Descartes, Spinoza, Leibniz, Berdiaev s.a. În general, cercetarea naturii umane, a libertății acesteia, aduce în discuție, în mod inevitabil, această temă care este de maximă actualitate.

1.1. Abordare ontologică: Creație și libertate

Analizând cu luciditate situația cu care se confruntă, astăzi, lumea în care trăim și încercând să identific motivele comportamentului uman și reacțiile omului, într-o situație-limită, mă îndrept cu gândul la un text care aparține lui Constantin Noica și care, în opinia noastră, se mulează, cumva, pe ceea ce vedem și trăim astăzi. „De obicei oamenii nu răspund de nimic. Tot ce se întâmplă în lume e

³⁴ Ah. Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*, București, Humanitas, 2012.

³⁵ *Ibidem*.

fără participația lor. Dacă lumea curge, dacă lumea cântă, dacă lumea moare, ei curg, ei cântă, ei mor cu toate la un loc. Dar așa nu se poate. Cine nu pune idei în lucruri, cine nu le gândește, acela nu răspunde de ele. Eu vreau să pun idei în lucruri și de aceea răspund de ordinea, de cuminența, de eficiența lor. Vreau răspundere, ceea ce înseamnă că vreau libertate. Căci libertatea se reduce la calcul, libertatea e de ordin logic, iată un lucru care nu a fost acceptat până acum. Liber e actul deliberat.”³⁶ Mă raliez pe poziția lui Noica, susținând că libertatea autentică implică rațiunea, iar responsabilitatea este conștiința libertății. Constantin Noica ne atenționează, cumva, asupra libertății esențiale care există în fiecare din noi și care ar trebui să ne conducă la autodepășire. Omul are acest privilegiu al alegerii, al autoconstrucției și al autodesăvârșirii. Indiscutabil, libertatea și conștiința definesc omul ca spirit.³⁷ Libertatea este cel mai frumos dar pe care omul l-a primit de la Dumnezeu, dar prin păcatul originar omul și-a stricat libertatea construindu-și propria ignoranță. Apreciem că, atât cât trăiește, omul luptă cu această ignoranță. Tot ceea ce trăim, astăzi, demonstrează că, în pofida avansului cunoașterii umane, a progresului științei, omul, în situații-limită, este neputincios și vulnerabil deoarece „cunoașterea noastră este finită, iar ignoranța este infinită”³⁸. Ce se întâmplă cu libertatea noastră, astăzi?! Omul actual și-a depășit limitele, în sensul întrebuițării greșite a rațiunii, iar pe acest fond, răul a proliferat, omul nemaifăcând distincția între bine și rău, cu alte cuvinte, întrebuițând greșit liberul-arbitru! Libertatea prost înțeleasă este cauza răului, de la păcatul originar până astăzi. Întreaga istorie demonstrează acest fapt. Nu împărtășesc ideea că libertatea de conștiință a omului modern a fost mai mare decât cea a omului antic sau libertatea omului actual o depășește pe cea a omului

³⁶ C. Noica, *op. cit.*, p. 48.

³⁷ G. Pohoăț, *Prelegeri de filosofie*, București, Pro Universitaria, 2017, p.198.

³⁸ K. Popper, *Cunoașterea și problema raportului corp–minte*, Ed. Trei, 1997.

modern. Natura umană este aceeași indiferent de epocă, de regimul politic. *Mă bazez pe argumentul moralității, pentru că, în opinia mea, este liber cu adevărat doar omul moral, doar conștiința morală este sediul libertății autentice.* Aici se impune o distincție între libertate și libertăți. În acest sens, susținem ideea că *nu libertatea politică rezolvă problema libertății.* Trăim într-o lume a simulacrelor, avem impresia că suntem liberi, când, de fapt, drepturile și libertățile noastre sunt încălcate la tot pasul. Se poate vorbi despre libertate când nu există responsabilitate, respect pentru celălalt, când nu există adevăr, dreptate, corectitudine, iubire?! Libertatea ține de o anumită comunicare care este din ce în ce mai diminuată, deși mijlocele de comunicare sunt multiple, diverse și sofisticate. Omul actual este mai singur ca niciodată, și-a pierdut reperele interioare, iar valorile lui sunt răsturnate, nefiind pe calea binelui. Idealul educațional în Grecia antică era *kalokagathia*: un omul frumos (*kalos*) și bun (*agathos*). Astăzi, „omul ideal” este cel care are putere și bani. Într-un mod paradoxal, trăim într-o lume în care nu „știința deține puterea”, ci banul, iar banul depersonalizează, chiar dezumanizează! Unde este libertatea noastră? Pe bună dreptate, facem o diferență între libertate și libertăți. Acestea, definite de *Declarația universală a drepturilor omului*, au fost pretutindeni negate, încălcate, luate în derâdere, înainte de a fi revendicate azi de tineretul din lumea întreagă ca un drept ce i se cuvine și care ar trebui să îi asigure un anumit viitor. Nu despre „libertăți” este vorba aici, ci despre „libertate”, adică puterea pe care o are omul, sau nu o are, de a acționa fără să fie predeterminat să facă ceea ce face.³⁹ Această libertate există. Ea nu constă în a face doar ce voim, ci și ceea ce nu voim, din înțelepciune, din respect pentru alții și, adesea, din iubire, primul principiu a tot ceea ce este, a fost și va fi⁴⁰. În mod inevitabil, există o legătură între voința noastră și libertate.

³⁹ A. Frossard, *Întrebări despre Dumnezeu*, București, Humanitas, 1992, p. 131.

⁴⁰ *Ibidem*.

Adâncind problema libertății și a voinței, Augustin și-a dat seama că obârșia răului nu poate fi decât în voința liberă, care în mod conștient se abate de la ceea ce este înalt, bun și adevărat la ceea ce este josnic, rău și fals. Dacă întunericul este lipsa luminii, atunci și răul, susține teologul filosof, este lipsa binelui. Răul își are izvorul numai în natura rea, motiv pentru care el nu are o natură reală; răul este pierderea binelui, absența acestuia⁴¹. Răul este corupere (*corruptio*) și de aceea natura nu poate fi numită rea numai dacă este coruptă; necoruptă, este bună. Altfel spus, răul nu are o *causa efficiens*, ci una *deficiens*. Răul nu este ceva real, o substanță, ci numai lipsa binelui, un defect, și nu o entitate. Doar voința cea bună este opera lui Dumnezeu, voința cea rea este o cădere a voinței de la Dumnezeu, și întoarcerea acesteia spre păcat⁴². Răul există în lume, este implicat în acest întreg organic, dar se manifestă ca o tulburare a armoniei din întreaga lume. Rolul său poate fi însă convertit într-un sens pozitiv, fiindcă slujește la desăvârșirea armoniei din univers. Pentru Augustin, frumusețea lumii se vedește tocmai în contradicții. Procesul istoric se desfășoară și el tot în contraste. Răul nu are ultimul cuvânt, ci își află pedeapsa la judecata finală, dezvăluind astfel dreptatea și bunătatea lui Dumnezeu. Pedepsirea păcatului este bună, fiindcă este dreaptă și contribuie la desăvârșirea lumii⁴³. Prin pedeapsă, păcatul ajunge să fie pus în concordanță cu ordinea universală, ceea ce înseamnă că, în planul Providenței divine, răul se află în slujba binelui. (Păreră împărtășită și de Goethe în *Faust*, care afirma despre diavol că vrea mereu răul, dar sfârșește prin a face binele.). Răul există, dar în univers triumfă numai voința divină, care vrea binele și permite doar răului să se manifeste. Astfel, răul are o altă sursă decât voința lui Dumnezeu, dar acesta îl îngăduie tocmai pentru ca *omul să învețe și să înțeleagă libertatea*

⁴¹Sf. Augustin, *De Civitate Dei*, XI, 9, apud Gh. I. Șerban, în *Studiu introductiv la Confesiuni*, București, Humanitas, p. 33.

⁴² Idem, *De libero arbitrio*, II, 19,52, apud *ibidem*.

⁴³ Idem, *De Civitate Dei*, XII,3, apud Gh.I. Șerban, *op. cit.*, p. 34.

morală. Pedagogia divină este accesibilă numai omului cu voință bună. „Transcendentalitatea lui Dumnezeu asta înseamnă: Dumnezeu este condiția de posibilitate a binelui. Ca să vreau să fac binele sau ca să mă simt rău că fac răul (și, astfel, să mă căiesc), trebuie să port în mine o super-conștiință evaluatoare a comportamentului meu. Dumnezeu există în măsura în care exist ca ființă morală. (Așa cum diavolul există ca grad superior al imoralității mele).”⁴⁴ Suntem „divini” doar în măsura în care alegem și facem binele. „Capacitatea omului de a săvârși singur Binele după legile libertății poate fi numită *natură*, spre deosebire de *grație*, prin care înțelegem capacitatea ce-i poate fi dată numai cu sprijin supranatural. [...] Noi cunoaștem măcar legile (virtuții), și pornind de la aceasta ca de la ceva analog naturii, rațiunea are un fir călăuzitor evident și ușor de înțeles pentru ea; în schimb, ne rămâne întru totul ascuns răspunsul la întrebările dacă sau când și în ce fel sau cât de mult va acționa în noi grația, iar aici – la fel ca și în cazul supranaturalului în genere, de care ține și moralitatea ca *sfințenie* – rațiunea este părăsită de orice cunoaștere a legilor conform cărora se poate produce acest fapt⁴⁵. În săvârșirea binelui, firesc este să te ghidezi după legile libertății, deci ale propriei conștiințe morale (examineate în permanență după regulile naturale ale rațiunii practice).⁴⁶ R. Descartes avea dreptate când scria că *rațiunea naturală ne învață că, în această viață, avem parte de mai multe lucruri bune decât rele.*⁴⁷ Nu-i puțin lucru să fim mulțumiți de Dumnezeu și de univers; să nu ne temem de ce este destinat, nici să nu ne plângem de ceea ce ni se întâmplă. Cunoașterea adevăratelor principii ne dă acest avantaj, cu totul altul decât cel pe care stoicii și epicureicii îl extrăgeau din filosofia lor. Între adevărata morală și morala lor există aceeași

⁴⁴ G. Liiceanu, *Isus al meu*, București, Humanitas, 2020, p. 215.

⁴⁵ Imm. Kant, *Religia în limitele rațiunii pure*, trad. Radu Gabriel Pârvu, București, Humanitas, 2004, pp. 269-270.

⁴⁶ G. Liiceanu, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁷ R. Descartes, *Vol. I, Scrisoarea 9*, apud Leibniz, *Teodiceea, op. cit.*, p. 228.

diferență ca între bucurie și răbdare; căci liniștea lor era întemeiată pe necesitate; a noastră trebuie să se bazeze pe frumusețea și perfecțiunea lucrurilor, pe propria noastră fericire⁴⁸. Chiar dacă genului uman i-ar reveni mai mult rău decât bine, este suficient că, în raport cu Dumnezeu, există incomparabil mai mult bine decât rău în univers. Ideea este că printre oameni răul depășește binele, iar superioritatea răului în raport cu genul uman arată micimea omului în raport cu universul. Astfel, examinarea răutății oamenilor, cea care le atrage toate nefericirile, ne arată cel puțin că nu au niciun drept să se plângă. Nu există justiție care să trebuiască să se preocupe de originea răutății unui nelegiuit, atunci când nu e vorba decât de a-l pedepsi: altfel stau lucrurile când acesta trebuie împiedecat să acționeze. Se știe că firea, educația, anturajul și adesea chiar întâmplarea își au partea lor; dar numai pentru atât este omul mai puțin pasibil de pedeapsă?⁴⁹ O altă dilemă morală semnalată de Leibniz, edificatoare în context, se concentrează în următorul text: „Dacă Dumnezeu nu trebuie să dea socoteală pentru răutatea celor răi, se pare că își datorează sieși și celor ce-l cinstesc și îl iubesc justificarea procedurii sale cu privire la îngăduirea viciului și crimei. Însă Dumnezeu deja a făcut-o, atât cât e nevoie aici, pe pământ: dăruindu-ne lumina rațiunii, ne-a furnizat instrumentul cu care să putem rezolva toate dificultățile”⁵⁰. Când Leibniz formula teza: „Dumnezeu a creat această lume, cea mai bună dintre toate lumile posibile”, nu eluda răul, dimpotrivă îl considera o cauză a binelui. Sensul afirmației sale nu este unul moral, ci ontologic. Gânditorul german analizează răul fizic, moral și metafizic în celebra lucrare *Teodiceea*. În analiza leibniziană despre prezența „răului în lume”, se pot spune următoarele: „Cea mai bună dintre lumile posibile nu poate fi nicicum o lume care ar conține numai perfecțiune”; „dacă

⁴⁸ G.W. Leibniz, *Teodiceea*, op. cit., p. 229.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 235.

⁵⁰ *Ibidem*.

Dumnezeu a ales o lume ca fiind cea mai bună... alegerea sa în această preștiință nu îngrădește libertatea umană, ci dimpotrivă: această lume nu va fi cea mai bună dacă Dumnezeu și-ar reține pentru sine libertatea". Leibniz consideră că din infinit de multe în sine lumi posibile, Dumnezeu a ales-o pe cea mai bună și a realizat-o. Și nici nu putea să fie altfel, căci **înțelepciunea și perfecțiunea**, care aparțin naturii sale, cer aceasta: „Or cette supreme sagesse jointe a une bonte qui n'est pas moins infini qu'elle n'a pas manquer de choisir le meilleur... Et comme dans les Mathematiques, quand il n'y a point de **maximum** ni de **minimum**, rien enfin de distingue, tout se fait egalemment; ou quand cela ne se peut, il ne se fait rien de tout: on peut dire de meme en matiere de parfaite sagesse, qui n'est pas moins reglees que les Mathematiques, que s'il n'y avait pas le meilleur (optimum) parmi tous **les Mondes possibles** (s.s.), Dieu n'en aurait produit aucun". În același context, după definiția „lunii” ca „toute la suite et tante la collection des tantes les choses existentes”, Leibniz preciza: „Et quand on remplirait tous les temps et tous les lieux, il demeure toujours vrai qu'on les aurait ou remplir d'une infinite des manieres **et qu'il ya une infinite des Monades possibles, don't il faut que Dieu ait choisi le meilleur**, puis-qu'il ne fait rien sans agir suivant la supreme Raison”.⁵¹ În alți termeni, bazat pe ideea că **posibilul tinde către existență** și solicită astfel activitatea Creatorului proporțional cu perfecțiunea sa (a posibilului) intrinsecă – căci **perfecțiunea este rațiunea de a fi** –, teoria leibniziană a creației implică un optimism radical. Acesta nu însă în sens moral, ci ca o consecință a **concepției ontologice despre perfecțiune**, a concepției despre un Dumnezeu perfect.⁵² **Orizontul ontologic** este deschis aici – datorită **armoniei între regnul naturii și cel al grație** – între Dumnezeu „arhitect al

⁵¹ Leibniz, *Essais de Theodicee sur la Bonte de Dieu, la Liberte de l'homme et l'Origine de Mal*, Amsterdam, David Mortier, 1720 (ed. II), p. 75.

⁵² G. Pohoată, *Metafizică și știință în opera lui G.W. Leibniz*, București, Pro Universitaria, 2017, p. 149.

mașinii Universului și ca monarh al cetății divine a spiritului”, preciza Leibniz, iar „mersul lucrurilor duce, pe înseși căile naturii (s.n.), la grație, și globul acesta, de pildă, trebuie distrus și reparat, pe căi naturale, în momentele în care o cere guvernământul spiritelor, pentru pedeapsa unora și recompensa celorlalte”⁵³. Mai mult, accentul cade mereu pe mai bine în sensul perfecțiunii (sensul leibnizian) – „sub această guvernare perfectă n-ar exista nicio acțiune bună fără recompensă, niciuna rea fără pedeapsă, totul trebuind să ducă la bine (s.n.) pentru cei buni, adică pentru aceia care în acest mare stat („cetatea lui Dumnezeu”, n.n.) nu sunt niște nemulțumiți, ci își pun încrederea în Providență, după ce și-au făcut datoria, și iubesc și imită cum se cuvine pe autorul a tot binele, delectându-se în contemplarea perfecțiunilor sale”⁵⁴. De aceea, „persoanele înțelepte și pline de virtute lucrează la îndeplinirea a tot ce pare conform voinței divine, prezumate sau antecedente, și sunt mulțumite în același timp cu ceea ce Dumnezeu decide să se întâmple efectiv, în virtutea voinței sale secrete, consecvente și decisive”⁵⁵. În esență, avem de-a face cu concepția unei perfecțiuni absolute, a unui Dumnezeu, care nu face nimic decât urmând Rațiunea supremă, și a unui Univers care nu poate „să fie mai bun decât este”. Întrebarea care se pune ar fi cum este El (Dumnezeu) perfect, dacă se poate mulțumi cu lucruri imperfecte? Această înțelepciune supremă, scria Leibniz, asociată cu o bunătate care nu este mai puțin infinită, nu s-a putut lipsi de a alege ceea ce este optim (*le meilleur*). Căci, așa cum ceea ce este un mai puțin (*moindre*)

⁵³ *Idem, Monadologia*, (88), în *Scrieri filosofice*, I, p. 56.

⁵⁴ *Idem* (90), p. 527.

⁵⁵ *Ibidem*. Se poate spune că „Dumnezeu ca arhitect dă întru totul satisfacție lui Dumnezeu ca legiuitor și astfel păcatele trebuie să își poarte cu ele pedeapsa, prin ordinea însăși a naturii și în virtutea însăși a structurii mecanice a lucrurilor” (*Monadologia*, 89). După regula clară (în *Corespondența cu Arnauld*, p. 192): „toate posibilitățile cu privire la ceea ce este individual și la adevărurile contingente cuprind în noțiunea lor posibilitatea cauzelor lor, anume a decretelor libere ale lui Dumnezeu”.

rău este o specie a binelui, la fel un mai puțin bine este o specie a răului, dacă constituie un obstacol pentru un bine mai mare; și ar fi ceva de corijat aici în acțiunile lui Dumnezeu, dacă ar exista mijlocul cel mai bun de a o face⁵⁶. Îndeosebi în replică la reflecțiile lui Bayle survine **problema răului**, pe care Leibniz o tratează din unghiul de vedere al „armoniei prestabilite” și, în genere, al „armoniei primordiale” prestabilite între două lumi radical diferite: cea a cauzelor eficiente și cea a cauzelor finale. Dumnezeu este creatorul tuturor lucrurilor, „arhitectul și cauza eficientă”, dar și „stăpân al nostru și cauza finală”. Întrebarea care se pune este: **creația este liberă sau necesară?** De răspunsul la această întrebare atârână și libertatea (și acțiunea liberă) umană și recompensa pentru faptele săvârșite. După Leibniz, în revelația lumii create spiritele sunt nu numai „oglinzi vii sau imagini ale Universului creaturilor”, ca sufletele, ci ele „sunt, pe deasupra, imagini ale Divinității însăși, adică ale însuși autorului naturii, capabile să cunoască sistemul Universului și să imite, prin probe arhitectonice, ceva dintr-însul; fiecare spirit fiind în departamentul său o mică divinitate”⁵⁷. Pentru a înlătura răul a fost născocită libertatea voinței, dar aceasta nu e decât un mod ascuns de a face ceva din nimic.

1.2. Si Deus est, unde malum. Teodicee și morală

Ne întrebăm cum se poate menține această concepție optimistă, în fața atâtor dezordini și imperfecțiuni din lume, care au atins cote paroxistice. Cine a pierdut controlul: Dumnezeu sau omul?! Dacă lumea este opera unui Dumnezeu puternic și bun, de unde răul în lume? *Si Deus est, unde malum?* Leibniz abordează problema (în *Teodicee*, dar și în *Dizertație metafizică* și altele) în lumina următoarei teze: în fapt constatăm adesea că ceea ce numim noi răul (*le mal*) este condiția unui mare bine. Știm de altfel, își urmează Leibniz raționamentul, „că

⁵⁶ G.W. Leibniz, *Essais de Theodicee*, pp. 72-73.

⁵⁷ *Idem*, *Monadologia*, 83, p. 525.

adesea un rău cauzează un bine, la care nu s-ar fi ajuns nicicum fără acest rău. Adesea chiar două rele au făcut un mare bine: *Et, si fata volunt, bina venena juvani*⁵⁸. *Consecvent cu ontologia sa (cu doctrina „celei mai bune lumi”), Leibniz nu conferă răului o ființă proprie: „Dar dacă vom spune că relele sunt mai mari, și în număr mai mare în comparație cu cele bune, atunci ne înșelăm. Căci numai o defecțiune a atenției le diminuează, această atenție fiindu-ne dată printr-un amestec de rele. Dacă am fi bolnavi în sensul obișnuit și rareori în stare de sănătate, atunci am simți în mod miraculos acest mare bine și am simți mai puțin relele noastre. Suplinim deci prin reflecție ceea ce lipsește percepției noastre, înainte de a ne face binele sănătății mai sensibil*⁵⁹. *La aceasta se adaugă și alte motivări, dintre care alegem numai una: „Atunci când se ia în considerare fragilitatea corpului uman, admirăm înțelepciunea și bunătatea Autorului naturii, care l-a făcut atât de durabil, și condiția sa atât de tolerabilă. Este ceea ce adesea m-a făcut să spun că nu mă mir că oamenii sunt câteodată bolnavi, ci mă mir că sunt prea puțin, și că nu sunt totdeauna*⁶⁰. Fără a urmări întreaga argumentare, să urmărim răspunsurile care privesc „cauza răului”. Întrebarea sună, mai întâi: *de unde vine răul? Si Deus est, unde malum? Si non est, unde bonum?* Cei vechi atribuiău cauza răului materiei, pe care o credeau necreată și independentă de Dumnezeu; dar noi, care derivăm orice ființă din Dumnezeu, unde vom afla sursa răului?! Răspunsul, preciza Leibniz, este „că el trebuie cercetat în natura ideală a creaturii, cu toate că această natură este închisă în adevărurile eterne, care sunt în intelectul lui Dumnezeu, independent de voința sa. Căci trebuie să considerăm că există imperfecție originară în creatură înaintea păcatului, întrucât creatura este esențialmente limitată: de unde rezultă că ea nu ar putea ști totul

⁵⁸ *Idem, Essais de Theodicee, op. cit., pp. 75-76.*

⁵⁹ *Ibidem, p. 76.*

⁶⁰ *Ibidem, p. 78.*

și că se poate înșela și poate face greșeli”. Se poate interpreta astfel că răul provine de la statutul nostru de creatură, de la imperfecțiunea originară. De altfel, Leibniz distingea trei forme ale răului: *malum metaphysicum, physicum, morale*: „*Le mal metaphysique* consiste dans la simple imperfection, *le mal physique* dans la souffrance, et le *mal moral* dans le peche”. În viziunea lui Leibniz, funcționează o distincție între bine și rău, ca valori morale cardinale și ca dimensiuni (structuri) ontologice⁶¹. Acesta este de fapt spiritul metafizicii monadologice și tocmai în acest sens accentul cade mai mult pe *teodicee* decât pe *teologie* (în raport cu metafizica). Și aceasta constituie, cum au observat mai mulți comentatori, sarcina cea mai grea a finalizării gândirii sale metafizice. „Limita”, concept cu valoare explicativă majoră, vine aici ca limitare a lumii de lucruri și ființe finite. Desigur, motivarea ontologico-metafizică a optimismului este superioară celor venite pe tărâmul eticilor moderne, ca și motivarea libertății, de altfel. Aceasta poate fi soluție, într-adevăr, pentru „persoanele înțelepte și pline de virtute”, într-un „Univers” care „întrece toate dorințele celor mai înțelepți” și „nu e cu puțință să fie făcut mai bun decât este”⁶². Dar problema rămâne deschisă! În mare parte, finalitatea privește mai mult ceea ce Leibniz numea „*la question preliminaire de la Conformite de la Foi avec la Raison*”, adică „uzul filosofiei în teologie”⁶³.

1.3. De ce există rău în această lume?!

A existat dintotdeauna rău, pentru că lumea căreia îi aparținem este imperfectă, plină de contradicții ireconciliabile. Ceea ce dorim să semnalăm ca fapt îngrijorător este că răul cu care ne confruntăm,

⁶¹ G. Pohoată, *op. cit.*, p. 154.

⁶² G.W. Leibniz, *Monadologia*, București, Humanitas, 1990.

⁶³ *Idem*, *Discours de la Conformite de la Foi avec la Raison*, în *Essais de Theodicee*, p. 1.

astăzi, nu este atât apanajul statutului nostru de creatură, ci izvorăște dintr-o slăbiciune a voinței care și-a pierdut reperele, care s-a îndepărtat de Absolut, de Dumnezeu. Lumea actuală este în agonie, în ea proliferază răul, în pofida faptului că omul a evoluat intelectual atingând un nivel al dezvoltării științifice și tehnologice de neimaginat. În plan moral, omul de astăzi este în regres, nu mai are repere interioare. În goana după acumularea materială, omul trăiește în „uitarea ființei”⁶⁴; pentru el, Dumnezeu nu există. Considerăm că acesta este „răul cel mai mare” cu care se confruntă lumea actuală, care nu mai este „cea mai bună dintre toate lumile posibile”, pentru că omul s-a dovedit incapabil să înțeleagă ordinea universală și să participe la ea. În loc să slăvească grația divină și să participe la actul demiurgiei înfrumusețând lumea creată, omul a ales să își folosească rațiunea în scopuri distructive, depășind măsura, astfel aducând prejudicii grave Planetei. Ideea pe care o susținem este aceea că răul emerge din proasta întrebuintare a liberului-arbitru. Tot ceea ce s-a întâmplat în istoria umanității confirmă această teză. Dar trebuie specificat faptul că, deși răul există, universul în care trăim nu este dominat de rău. Există o ordine universală, iar răul nu semnifică decât o abatere de la ordinea universală. „Libertatea de a ne comporta ca și când ordinea nu ar exista nu este dată nimănui”⁶⁵. Dacă răul ar fi prevalent, aceasta ar anula raționalitatea umană, pentru că „omul, prin natura sa rațională, vrea binele”⁶⁶. Când Nietzsche scria că „trebuie să ne dovedim nouă înșine că suntem hărăziți la independență și poruncire”⁶⁷, ne lăsa să înțelegem că autenticele resurse ale voinței de putere se află în fiecare din noi, doar trebuie să vrem să accedem la ele, prin meditație, prin autocunoaștere. Cum să ne salvăm din

⁶⁴ Heidegger, *Scrisoare despre umanism*, în *Originea operei de artă*, Humanitas, 1998.

⁶⁵ A. Pleșu, *Minima moralia*, București, Humanitas, 2002, p. 47.

⁶⁶ Socrate, apud Platon, *Apologia lui Socrate*, București, Ed. Iri, 1998.

⁶⁷ Fr. Nietzsche, *Dincolo de bine și de rău*, București, Humanitas, 2016.

această lume, în care frica, nesiguranța, confuzia, absurdul sunt ingrediente ale răului cu care ne „hrănim” în fiecare zi?! Nu putem spera că vom fi capabili să alungăm răul din această lume, fără un efort minim de autocunoaștere, fără a găsi un echilibru adecvat între credință și rațiune. Astfel, ceea ce am putea face este să conștientizăm situația în care ne aflăm, fără precedent în istorie. Să realizăm că fiecare dintre noi are o „datorie în raport cu sine”, dar și „în raport cu ceilalți”, pentru a crea o umanitate mai bună. Mai presus de interese naționale, altfel cântărind greu în poziția morală a statelor, mai presus de diferențele culturale dintre state, în condițiile aglomerării unor nori grei de amenințări pe cerul sub care trăiește lumea în ansamblul ei, este nevoie de o etică universală, care să conțină un număr de valori consensuale, valori agreate de toată omenirea, respectiv de comunitatea statelor⁶⁸. Nu întâmplător, Imm. Kant, deși credea în perfectibilitatea genului uman, afirma: „Într-un lemn atât de strâmb, precum cel din care este făcut omul, nu se poate sculpta ceva absolut drept. Natura nu ne impune decât să ne apropiem de această idee”.⁶⁹

⁶⁸ G. Pohoată, *Declinul lumii contemporane între economie și moralitate*, în *Studii de filosofie morală*, București, Pro Universitaria, 2015.

⁶⁹ Imm. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, București, Humanitas, 2013.